

ISSN 2707-3076 (Print)
ISSN 2709-8214 (Online)

Комунальний заклад вищої освіти
«Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія»
Запорізької обласної ради

Науковий журнал Хортицької національної академії

Серія:
Педагогіка. Соціальна робота
Випуск 2(13)

Запоріжжя
2025

Рішенням Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення №1544 від 09.05.2024 журнал внесено до

Реєстру суб'єктів у сфері медіа. Ідентифікатор R30-04660

Офіційний сайт видання <https://journal.khnnra.edu.ua/index.php/njKhNA>

Журнал внесено до групи "Б" Переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора наук і доктора філософії (кандидата наук) зі спеціальностей 011 Освітні, педагогічні науки, 015 Професійна освіта, 016 Спеціальна освіта, 231 Соціальна робота (Наказ МОН України № 1017 від 27.09.21).

Журнал включено до пошукової системи відкритої наукометричної бази даних Google Scholar, Index Copernicus International (ICV 2021:75.34), бази даних ICI World of Journals (Index Copernicus International), пошукової системи Open Ukrainian Citation Index (OUCI), до реферативної бази даних «Україніка наукова» та Українського реферативного журналу «Джерело». Журнал розміщений у каталозі Наукової періодики України Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського та користується сервісами бази даних CrossRef.

Головна редакторка:

Нечипоренко Валентина Василівна, докторка педагогічних наук, професорка, ректорка, Хортицька національна академія (Україна).

Заступниця головної редакторки:

Позднякова Олена Леонтіївна, докторка педагогічних наук, доцентка, перша проректорка, Хортицька національна академія (Україна).

Члени редакційної колегії:

Walery Okulicz-Kozaryn, dr. habil., PhD, MBA, Professor, Wrocław University of Environmental and Life Sciences (Poland).

Zenon Gajdzica, prof. dr hab., Ful Professor, professor, Uniwersytet Śląski w Katowicach (Poland).

Борисов Вячеслав Вікторович, доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри дизайну, Луганський національний університет імені Тараса Шевченка (Україна).

Вайнола Ренате Хейкіівна, докторка педагогічних наук, професорка, завідувачка кафедри соціальної педагогіки, Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова (Україна)

Волошинов Сергій Анатолійович, доктор педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри інноваційних технологій та технічних засобів судноводіння, Херсонська державна морська академія (Україна).

Гевко Ігор Васильович, доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри комп'ютерних технологій Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка (Україна).

Крашеніннік Ірина Володимирівна, докторка філософії в галузі 01 Освіта/Педагогіка, асистентка кафедри інформатики і кібернетики, Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького (Україна).

Олексюк Наталія Степанівна, докторка педагогічних наук, професорка, професорка кафедри соціальної роботи, спеціальної освіти і менеджменту соціокультурної діяльності, Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка (Україна).

Павленко Анатолій Іванович, доктор педагогічних наук, професор, дійсний член Національної академії вищої освіти України, завідувач кафедри соціальної роботи, Хортицька національна академія (Україна).

Пахомова Наталія Георгіївна, докторка педагогічних наук, професорка, завідувачка кафедри спеціальної освіти і соціальної роботи, Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка (Україна).

Харківська Алла Анатоліївна, докторка педагогічних наук, професорка, професорка кафедри математики та фізики, проректорка з науково-педагогічної роботи, комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради (Україна).

Цибулько Людмила Григорівна, докторка педагогічних наук, доцентка, професорка кафедри педагогіки Державного вищого навчального закладу «Донбаський державний педагогічний університет» (Україна).

Відповідальна секретарка:

Сташук Ольга Олександрівна, кандидатка педагогічних наук, доцентка, доцентка кафедри психології та соціальної роботи, Хортицька національна академія (Україна)

Зовнішні рецензенти:

Брмакова Наталія Миколаївна, кандидатка філологічних наук, доцентка кафедри соціально-гуманітарних дисциплін та мовної підготовки Хортицької національної академії (Україна)

Олександр Іванович Іваницький, доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри педагогіки та психології освітньої діяльності, Запорізький національний університет (Україна)

Корнелюк Богдан Васильович, кандидат філологічних наук, доцент, професор кафедри соціально-гуманітарних дисциплін та мовної підготовки Хортицької національної академії (Україна)

Котелевець Анастасія Михайлівна, докторка філософії за спеціальністю Соціальна робота, викладачка кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи Київського столичного університету імені Бориса Грінченка (Україна)

Кудінова Маргарита Сергіївна, кандидатка психологічних наук, доцентка, завідувачка кафедрою психології та соціальної роботи Хортицької національної академії (Україна)

Найдьоновна Ганна Олександрівна, кандидатка психологічних наук, доцентка, доцентка кафедри спеціальної психології та медицини, Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова (Україна)

Онщенко Ірина Володимирівна, кандидатка філологічних наук, доцентка, доцентка кафедри початкової освіти, Криворізький державний педагогічний університет (Україна)

Руколяньська Наталія Василівна, кандидатка філологічних наук, доцентка, завідувачка кафедрою соціально-гуманітарних дисциплін та мовної підготовки Хортицької національної академії (Україна)

Фурман Ольга Федорівна, кандидатка філологічних наук, доцентка, доцентка кафедри соціально-гуманітарних дисциплін та мовної підготовки Хортицької національної академії (Україна)

Юхновська Юлія Олександрівна, докторка економічних наук, професорка, завідувачка кафедрою менеджменту та туризму Хортицької національної академії (Україна)

Схвалено рішенням Вченої ради Хортицької національної академії

Протокол № 2 від 28.10.2025

© Хортицька національна академія, 2025

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНА ПЕДАГОГІКА ТА ІСТОРІЯ ПЕДАГОГІКИ

Гончарова О. С. Викладання історії в епоху постмодерну: між травмою, пам'яттю та деконструкцією.....	7
Лапшина І. С., Лупінович С. М. Використання штучного інтелекту для розвитку читацької компетентності в учнів початкової школи в інклюзивному освітньому середовищі.....	18
Лещук Г. В. Типові труднощі у навчанні граматики французької мови та шляхи їх подолання.....	24
Попова О. І. Групова робота як засіб формування комунікативних умінь молодших школярів на уроках української мови: технологічний підхід.....	33

РОЗДІЛ 2. ПРОФЕСІЙНА ОСВІТА

Ілійчук Л. В. Професійна компетентність майбутніх учителів початкових класів як показник якості вищої педагогічної освіти.....	42
Ковальчук В. Ю. Педагогічні технології як важливий чинник модернізації педагогічної освіти у закладах вищої освіти.....	53
Крашеніннікова Т. В., Руколянська Н. В., Зав'ялов Д. І. Вільний асоціативний експеримент у практиці викладання курсу «психолінгвістика».....	61
Сімічева Ю. М. Психолого-педагогічні засади впровадження методики slil у процес підготовки студентів нефілологічних спеціальностей.....	74
Сковронська І. Ю. Види розмовної юридичної комунікації у професійному становленні майбутніх юристів.....	84
Староста В. І. Мотивація навчання студентів природничих спеціальностей (2019-2024).....	93
Татарін В. П., Глазкова І. Я. Роль партнерської мови у підготовці майбутніх учителів англійської мови до подолання емоційно-вольових бар'єрів.....	103
Швардак М. В., Теличко Н. В., Гарাপко В. І. Особливості підготовки майбутніх фахівців з економіки до застосування цифрових технологій у професійній діяльності.....	112
Шульга Л. М. Підготовка майбутніх педагогів до реалізації артпроектів засобами цифрових технологій: організаційно-педагогічні умови.....	119
Шульга О. В. Аналіз стану наукової розробленості проблеми формування готовності майбутніх педагогів до застосування штучного інтелекту у професійній діяльності.....	129
Щербина В. В., Бондаренко О. В., Ємельяненко Є. О., Кузьмін В. В., Верещагіна Т. О. Мотивація як чинник особистісного розвитку майбутніх психологів: теоретичний аналіз.....	137

РОЗДІЛ 3. СПЕЦІАЛЬНА ОСВІТА

Бондар В. І. Модернізація професійно-трудового навчання дітей з особливостями інтелектуального розвитку: історико-педагогічні засади та сучасні напрями.....	147
---	-----

РОЗДІЛ 4. СОЦІАЛЬНА РОБОТА

Вознюк С. С., Соляник М. Г. Теоретико-методологічні підходи до дослідження соціальної згуртованості: аналітичний огляд.....	158
Клопота О. А. Особливості використання кейс-менеджменту в соціальній роботі з клієнтами в складних життєвих обставинах (на прикладі внутрішньо переміщених осіб).....	166
Танцюра В. А. Історико-організаційні передумови становлення центрів соціальних служб в Україні.....	179

DOI : <https://doi.org/10.51706/2707-3076-2025-13-5>
УДК 378.147.091.33-027.22:81'23

Крашеніннікова Тетяна Валеріївна
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0001-5284-4043>
кандидат філологічних наук,
доцент, завідувач кафедри міжкультурної комунікації
та соціально-гуманітарних дисциплін
ВНПЗ «Дніпровський гуманітарний університет»,
м. Дніпро, Україна
tanya.and.dnepr@ukr.net

Руколянська Наталія Василівна
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0001-8983-9280>
кандидат філологічних наук, доцент,
завідувач кафедри соціально-гуманітарних дисциплін та мовної підготовки
КЗВО «Хортицька національна навчально-реабілітаційна
академія» Запорізької обласної ради,
м. Запоріжжя, Україна
n.rukolianska@gmail.com

Зав'ялов Дмитро Ігорович
ORCID iD: <https://orcid.org/0009-0001-6750-919X>
старший викладач кафедри психології КЗВО
«Дніпровська академія неперервної освіти»
Дніпропетровської обласної ради»,
м. Дніпро, Україна
dmitrilab97@gmail.com

ВІЛЬНИЙ АСОЦІАТИВНИЙ ЕКСПЕРИМЕНТ У ПРАКТИЦІ ВИКЛАДАННЯ КУРСУ "ПСИХОЛІНГВІСТИКА"

У науково-методичній статті зосереджено увагу на методиці опанування студентами теоретичних основ та вироблення практичних вмінь із проведення вільного асоціативного експерименту. Висвітлено послідовність етапів, які фактично реалізувалися в навчально-дослідному процесі: теоретична підготовка здобувачів вищої освіти; формулювання мети і завдань експерименту; добір слів-стимулів; визначення вибірки учасників; інструктаж учасників експерименту; проведення вільного асоціативного експерименту; первинна фіксація та групування результатів; аналіз асоціативних полів; інтерпретація психолінгвістичних та емоційних показників; кількісний і якісний мовленнєвий аналіз; навчальна рефлексія та узагальнення результатів. Цей алгоритм поєднує експериментальну методику з навчальними завданнями й забезпечує формування у здобувачів вищої освіти як теоретичних знань, так і практичних психолінгвістичних навичок.

Ключові слова: психолінгвістика, вільний асоціативний експеримент, слово-стимул, слово-реакція, асоціативне поле.

Вступ. Українське суспільство в умовах війни постійно зазнає змін, що зумовлює потребу перегляду та переосмислення теоретиками і практиками низки актуальних проблем професійної підготовки фахівців.

Однією з таких проблем є підготовка майбутніх психологів, здатних ефективно діагностувати психічний стан особистості в травматизованому суспільстві. Ключовим викликом у цьому процесі стає необхідність розуміння того, як мовленнєва

поведінка людини відображає її внутрішній психічний стан, особливо в контексті масштабних соціально-політичних потрясінь. Саме тому дисципліна «Психолінгвістика», яка вивчає взаємозв'язок між мовою, мисленням і психікою людини, набуває особливого значення в підготовці майбутніх практичних психологів.

Водночас викладання цієї дисципліни потребує істотного оновлення методичного забезпечення. По-перше, описові експерименти, які традиційно використовувалися в Україні, переважно базувалися на дослідженнях російських науковців і не враховували специфіку української мовної картини світу, що для сучасних умов є методологічно неприйнятним. По-друге, за незалежності України у політичному просторі активно маніпулювали мовними питаннями, створюючи штучні поділи в суспільстві, і ці процеси значно посилювалися внаслідок російської агресії – як фізичної, так і інформаційно-маніпулятивної в сучасному медіапросторі. У результаті в українському суспільстві сформувалася складна мовна ситуація: частина громадян утвердилася у своїх мовних практиках та активно переходить на державну мову, а дехто досі вважає мовне питання другорядним. Ця мовна неоднорідність суспільства створює додаткові виклики для психологів-практиків у контексті об'єктивного оцінювання психоемоційного стану клієнта, після чого саме спілкування може бути джерелом напруження, захисних реакцій або, навіть, травматичного досвіду. Відтак постає проблема інтерпретації мовленнєвих реакцій людини без накладання на них власних упереджень. Розв'язанням цієї проблеми може стати вільний асоціативний експеримент як психолінгвістична методика, яка дозволяє визначити глибинні психічні процеси через аналіз спонтанних мовленнєвих реакцій людини на слова-стимули. Саме тому володіння майбутніми психологами цією методикою стає надзвичайно важливою: вона дає можливість стартово оцінити психічний стан особи в момент спілкування, виявити її приховані переживання, актуальні думки та емоційні доміанти незалежно від мовних уподобань чи політичних поглядів клієнта.

Теоретико-методологічні засади вільного асоціативного експерименту в українській психолінгвістиці закладені у фундаментальних працях вітчизняних дослідників. Н. Бутенко (1979) створила перший «Словник асоціативних норм української мови», який став базовим інструментом для розуміння асоціативних механізмів у свідомості україномовних респондентів і заклав основи для подальших досліджень у цій галузі. С. Мартінек (2007) розширила емпіричну базу, представивши двотомний «Український асоціативний словник», де систематизовано асоціативні зв'язки від стимулу до реакції та від реакції до стимулу, що дозволило визначити структуру асоціативних полів української мови. Ж. Марфіна (2004) розглядає мовну асоціацію як міждисциплінарне поняття, що перебуває на перетині психолінгвістики та лінгвистилістики, підкреслюючи важливість розуміння механізмів асоціації для інтерпретації мовленнєвої поведінки. О. Кровицька (2009) аналізує елементи народного світосприйняття в матеріалах асоціативного словника, демонструючи етнокультурну зумовленість асоціативних реакцій українців. Методологічні аспекти проведення психолінгвістичних досліджень сформулювала С. Куранова (2012), яка систематизувала методи психолінгвістичних досліджень та обґрунтувала процедуру проведення вільного асоціативного експерименту як одного з ключових інструментів вивчення мовної свідомості. О. Семенуха (2010) розкриває перспективи психосемантичного підходу до дослідження індивідуальної свідомості, підкреслюючи значення асоціативних методик для розуміння психічних процесів особистості. У зарубіжних дослідженнях G. Miller (1969) обґрунтовує роль словесних асоціацій в організації лексичної пам'яті, а Н. Tsuji, Y. Fujishima та N. Yamada (2005) демонструють можливість інтеграції асоціативних методик у психодіагностичні комплекси для оцінки особистісних характеристик. Таким чином, попри наявність обґрунтованої теоретичної бази та чисельних емпіричних досліджень залишаються недостатньо висвітленими питання алгоритмізації процедур експерименту для навчальних цілей, інтерпретації результатів з урахуванням

актуального соціокультурного контексту. Ця прогалина є особливо відчутною в умовах, коли майбутні психологи мають бути готовими надавати професійну допомогу особам із різним мовно-культурним досвідом, травматичними переживаннями та у стані психоемоційної нестабільності.

Мета статті полягає у визначенні алгоритму проведення вільного асоціативного експерименту та апробації цієї методики в процесі вивчення майбутніми психологами дисципліни «Психолінгвістика».

Методи дослідження. У процесі дослідження були використані теоретичні методи (аналіз та узагальнення наукової літератури) та емпіричні методи: збір первинних даних, опитування учасників, вільний асоціативний експеримент, метод хронометрії, якісного аналізу даних (інтерпретація змісту асоціацій), класифікація, кількісний аналіз (підрахунок частоти асоціацій), метод опису отриманих даних дослідження (описова інтерпретація асоціативних полів).

Етап 1. Теоретична підготовка здобувачів вищої освіти. Перший етап є фундаментом у формуванні професійних компетентностей майбутніх психологів і передбачає систематичне ознайомлення студентів із базовими психолінгвістичними поняттями, історією методу та його місцем у сучасній психолінгвістиці. Доцільно розпочати цей етап із лекційного викладу матеріалу, поєднуючи його з інтерактивними формами роботи – дискусіями про можливості застосування методики в практичній діяльності психолога.

Ключовим завданням викладача на цьому етапі є створення чіткого понятійного апарату. Так, слово «асоціація» походить із латинської мови «пов'язую, поєдную» (*Етимологічний словник*, 1982, с. 93) та означає «зв'язок між окремими нервово-психічними актами – уявленнями, почуттями, внаслідок якого одне уявлення, почуття і т. ін. викликає інше. Асоціації утворюються в тому випадку, коли відповідні психічні процеси переживаються одночасно або безпосередньо один за одним» (*Словник української мови*, 1970, с. 67).

Особливу увагу слід приділити історії розвитку асоціативного експерименту, після розуміння еволюційного методу допомогти студентам усвідомити його потенціал. Першим асоціативний експеримент у 1879 році здійснив англійський психолог та антрополог Френсіс Гальтон (1822–1911). Він обрав 75 слів, написав кожне на окремій картці і не дивився на них кілька днів, після чого зафіксував час від моменту сприйняття слова до створення двох різних думок. Примітним є той факт, що Ф. Гальтон відмовився опублікувати результати, показавши: «Вони охороняють сутність людської думки з такою дивовижною чіткістю та достовірністю, які, ймовірно, не вдасться зберегти, якщо опублікувати їх та зробити надбанням світу» (Miller, 1969, с. 223–236). Ця історична ремарка дозволяє викладачеві ініціювати дискусію про етичні аспекти психолінгвістичних досліджень та потребує збереження конфіденційності в роботі психолога.

Важливим компонентом теоретичної підготовки є вивчення праці Джеймса Діза «Структура асоціативного значення», в якому запроваджено поняття «асоціативне значення» як значення, яке представлено набором слів-реакцій на слово-стимул. Якщо два слова мають однакову дистрибуцію асоціативних реакцій, припускають збіг їх асоціативних значень. У реальності слова здебільшого викликають комплекси асоціацій, які збігаються лише частково. Дж. Діз дійшов висновку, що у класифікації логічних та синтаксичних відношень між словами задіяні дві основні асоціації: протиставлення та групування (Куранова, 2012, с. 41–44).

На цьому етапі методично виправданим є використання проблемного методу навчання: викладач ставить перед студентами запитання про те, чому в умовах сучасних викликів (воєнний стан, травматизація населення, мовна неоднорідність суспільства) асоціативний експеримент набуває особливої актуальності для практичних психологів. Варто зосередити увагу здобувачів вищої освіти на дослідженнях переважно українського наукового простору, враховуючи події останнього десятиліття та відмови від російськомовних джерел, які не

відображають специфіки української ментальності.

Етап 2. Формулювання мети і завдань вільного асоціативного експерименту. Другий етап має на меті розвиток у студентів здатності до чіткого визначення дослідницьких цілей та їх операціоналізації. Викладач організовує навчальну діяльність таким чином, щоб майбутні психологи усвідомили подвійну функцію експерименту: як навчальний інструмент для опанування методики та як діагностичного захворювання для психічного стану клієнта. Доцільно застосувати на цьому етапі методів кейсів: студентам пропонуються різні професійні ситуації (робота з травмованими клієнтами, діагностика емоційного стану, виявлення прихованих переживань), і вони самостійно формулюють цілі проведення асоціативного експерименту в кожному прикладі. Це сприяє формуванню розуміння, що методом опису психолінгвістичних значень слів є вільний асоціативний експеримент, який можна провести з необмеженою кількістю піддослідних одночасно. Ключовою умовою його проведення є обмеження на реакцію: учасник експерименту реагує на стимул першим словом, яке дає йому на думку. Такий прийом використовується також методикою вільних асоціацій Кента-Розанова, і отримані результати знижують ступінь ексцентричності, незвичності мислення конкретних піддослідних. Важливо оцінити, що асоціативне поле у кожної людини своє: за складом найменувань та за силу зв'язків між ними. Велике значення на ментальний лексикон піддослідного має освіта людини, історичні події, учасником яких він може бути, та розповсюдження засобів масової комунікації, що робить думки людей переважно однотипними.

Акцент уваги здобувачів освіти має фокусуватися на тому, що психолінгвістичний експеримент на основі асоціацій має на меті опис психолінгвістичного значення слова, яке зосереджено в психічній пам'яті людини, за допомогою якого можна встановити стан людини на конкретний момент. У нашому дослідженні взято за основу гіпотезу японських науковців, присвячену факторним теоріям особистості, що дозволяють інтегрувати сучасні міжнародні напрацювання в українську освітню практику (Tsuji Hei, 2005, с. 231–241).

Етап 3. Добір слів-стимулів. Саме на цьому етапі студенти вчаться формувати діагностичний інструментарій відповідно до поставлених завдань. Виправданою є організація групової роботи, під час якої студенти спільно формують перелік стимулів у закритому форматі, обговорюючи критерії їх добору. Студентам роз'яснюється, що слова-стимули мають бути різнопланові: побутові (дім, їжа, телефон), абстрактні (любов, радість, свобода), соціально значущі (Україна, перемога, імміграція), релевантні до навчальної тематики та доступні для різних вікових груп. Важливо наголосити на принципі балансу: надто конкретні стимули звужують розділи асоціацій, тоді як надзвичайно абстрактні можуть ускладнити інтерпретацію результатів.

Доцільно організувати навчальну дискусію про те, чому формат має бути закритим. Це дозволяє уникнути ефекту очікування та соціально бажаних відповідей: учасники не знають заздалегідь, на яке слово їм справді реагувати, що забезпечує спонтанність і достовірність асоціацій. На цьому етапі студенти вчаться критично мислити, аналізувати показові упередження та отримувати соціокультурний контекст при формуванні переліку стимулів.

Етап 4. Визначення вибірки учасників. Четвертий етап спрямований на формування у студентів розуміння принципів побудови репрезентативної виборки та проведення організаційних аспектів дослідження. Викладач демонструє на власному досвіді, як організувати залучення респондентів різного віку, статі та соціального досвіду, наголошуючи на можливості одночасної участі великої кількості осіб, зокрема в онлайн-форматі.

У нашій практиці спільно зі студентами до асоціативного експерименту було залучено 124 учасники різних вікових категорій. При цьому важливо було пояснити студентам логіку формування вибору: чим більша кількість учасників і різноманітніший їх соціально-демографічний склад, тим повніше можна описати асоціативне поле того чи того слова-стимулу. Водночас необхідно дотримуватися етичних принципів: інформувати учасників про мету дослідження, забезпечувати конфіденційність даних, отримувати інформовану згоду.

Особливу увагу слід приділити можливостям онлайн-формату, який став актуальним в умовах дистанційного навчання, та засобам адаптації методики до онлайн-середовища з використанням Google Forms, Moodle або спеціалізованих платформ для психологічних досліджень. При цьому важливо обговорити як переваги онлайн-формату (швидкість збору даних, географічна доступність, можливість автоматизації обробки), так і його обмеження (відсутність контролю за умовами проведення, неможливість спостереження за невербальною поведінкою учасників).

Етап 5. Інструктаж учасників експерименту. П'ятий етап є важливим для забезпечення валідності результатів, оскільки якість інструкції впливає на характер отриманих даних. Здобувачі освіти мають зосередитись на питаннях правильного формулювання інструкції: її чіткості, зрозумілості та повноти пояснення. Крім цього, інструкція має такі ключові положення: обмеження щодо частин мови й синтаксичної форми асоціацій; важливість фіксації саме перших слів-реакцій, що виникають у свідомості без попереднього обдумування; обмеження лише деяких асоціацій (наприклад, 10 реакцій на кожен стимул), але не їх змісту. Виправданим є проведення пробного експерименту з одним-двома стимулами, щоб учасники зрозуміли принцип роботи.

Загальний алгоритм, який викладач демонструє студентам, є таким: учасникам експерименту пропонують у закритому форматі повідомити слова-стимули, і їм необхідно назвати перші слова (слова-реакції), які спали на думку, з якими асоціюються у них слова-стимули. У цьому виді експерименту асоціативний потік обмежується за кількістю, але не обмежується за інструкцією ні частиною мови, ні синтаксичною формою асоціацій. Важливо попередити студентів, що будь-яке уточнення чи доповнення інструкції може бути включено у результат, тому необхідно використовувати єдиний стандартизований формат.

Окремої уваги заслуговує пояснення психологічних механізмів інструктажу: чому важлива саме спонтанність реакцій, як впливає рефлексія на зміст асоціацій, чому необхідно

створити атмосферу довіри та психологічного комфорту.

Етап 6. Проведення вільного асоціативного експерименту. Шостий етап є основним у практичному опануванні методики та вимагає від студентів уваги, точності фіксації даних та здатності до спостереження. Викладач організовує процес таким чином, щоб студенти не тільки технічно проводили експеримент, але й усвідомлювали діагностичну цінність усіх параметрів, що фіксуються.

Ключовим моментом цього етапу є передбачення слів-стимулів та фіксація слів-реакцій, а також спостереження за часом реагування як показником рівня розуміння й глибинного осмислення. Студентам необхідно пояснити, що час реакції є додатковим діагностичним параметром, який дозволяє визначити особливості когнітивних процесів учасників. У нашому асоціативному експерименті виявлено, що учасники використовували час залежно від рівня розуміння тексту та глибини змісту повідомлення.

Викладач детально розкриває перед студентами чотири рівні розуміння:

I рівень – характеризується з'ясуванням лише того, про що говорять, тобто основної думки висловлення. Це поверхнєве розуміння мовленнєвого повідомлення. Слухач має лише загальне уявлення того, про що говорять, і визначає основні смислові зв'язки. Учасники експерименту витрачають на слова від 1 хвилини і більше.

II рівень – характеризується розумінням не лише того, про що говорять, а й того, що говорять. Слухач визначає смислові зв'язки між основними планами розкриття думки, розкриває та осмислює основну й усі додаткові лінії висловлення. Проте слухач не має глибоких систематизованих знань проблеми, і це перешкоджає з'ясуванню тонких, ледь помітних смислових зв'язків мовленнєвого повідомлення. На цьому рівні людина порівнює, аналізує дані, визначає все більше смислових зв'язків між тим, що знає, і тим, що чує в певний момент; вирішує, що нового їй повідомили. Учасники експерименту витрачають на слова від 30 секунд до 1 хвилини.

III рівень – притаманний людям, що мають глибокі професійні знання в тій сфері, якої стосується повідомлення, широкий світогляд та великий життєвий досвід. На основі глибокого знання теми під час слухання оцінюють не лише те, що розкривають у розповіді, а й те, якими засобами мовець досягає цього. Учасники експерименту витрачають на слова від 15 до 30 секунд.

IV рівень – найвищий і характеризується розумінням не лише того, що, як і про що каже мовець, а й з'ясуванням основного смислу висловлення, його головної думки незалежно від того, сформульована вона мовцем чи прихована в підтексті. Учасники експерименту витрачають на слова до 15 секунд.

Етап 7. Первинна фіксація та групування результатів. Сьомий етап спрямований на формування у студентів навичок систематизації емпіричних даних та їх первинної обробки. Викладач демонструє різні способи упорядкування отриманих асоціацій: за окремими стимулами, віковими групами, недостатньо респондентів, повторюваністю реакцій.

Доцільно організувати роботу студентів у малих групах, де кожна група отримує певний масив даних для систематизації. Це дозволяє майбутнім психологам на практиці опанувати техніку роботи з великими обсягами текстової інформації, навчитися виділяти повторювані реакції, помічати унікальні асоціації, групувати дані за ефективними критеріями. Студенти мають знання, що первинна систематизація є підготовчим етапом для подальшого глибокого аналізу і від її якості залежить достовірність висновків.

Викладач пояснює, що групування за віковими категоріями дозволяє виявити специфіку мовної картини світу різних поколінь, групування за гендерною ознакою – особливості чоловічого та жіночого сприйняття, а фіксація повторюваних реакцій дає можливість застосувати ядро асоціативного поля – найбільші типи, розширені асоціації, що формують колективне виявлення про певне поняття. У нашому досліді учасники вільного асоціативного експерименту вибрали в закритому форматі широкий спектр слів-стимулів, що дозволило отримати репрезентативний

матеріал для аналізу. Студенти вчаться створювати частотні словники асоціацій, де кожна реакція супроводжується вказівкою на кількість респондентів, які її надали. Наприклад, для стимулу «дім» використовуються асоціації: затишок (17 разів), тепло (14 разів), сім'я (13 разів), що формує ядро асоціативного поля цього концепту в українській мовній свідомості.

Наведемо кейс із даними проведеного експерименту.

Учасники вільного асоціативного експерименту обрали у закритому форматі такі слова-стимули:

1 особа): слово-стимул «будинок», жінка, 44 роки, асоціації: *дах, цеглина, двоярусний будинок, паркан, білі стіни, вікна, будинок із територією, сходи, труба на даху, гоїдалки;*

слово-стимул «годинник», жінка, 35 років, асоціації: *час, швидкість, життя, майбутнє, минуле, теперішнє, прекрасне, плине, хороше, хвилювання;*

слово-стимул «життя», жінка, 75 років, асоціації: *мир, свобода, шлях, криза, війна, людина, дитина, любов, родина, успіх;*

слово-стимул «жінка», жінка, 57 років, асоціації: *сукня, любов, щастя, рожевий, макіяж, серце, кучері, губи, матір, дитина;*

слово-стимул «їжа», жінка, 24 роки, асоціації: *калорії, дієта, нутріціологія, здоров'я, смак, рецепти, заборона, дитинство, бабуся, кухня;*

слово-стимул «ліс», чоловік, 34 роки, асоціації: *шум, вітер, гриби, лісові квіти, зайці, кабани, свіже повітря, колючки, запах землі сирові;*

слово-стимул «океан», жінка, 46 років, асоціації: *глибина, хвилі, безкінечність, подорожі, плавання, вода, холод, купальник, відпустка, невідомість;*

слово-стимул «перемога», чоловік, 67 років, асоціації: *свобода, перемога, вдача, здолання, успіх, вершина, ЗСУ, Дніпро-1, ППО, дохла русня;*

слово-стимул «погода», жінка, 23 роки, асоціації: *похмуро, дощ, сяйво, вітер, сонце, прогулянка, настрій, осінь, тепло, смуток;*

слово-стимул «подорож», жінка, 44 роки, асоціації: *відпустка, тепло, острів, літак, висота, страх, Італія, паста, шопінг, релакс;*

слово-стимул «психолог», чоловік, 27 років, асоціації: *проблеми, цікавість, комунікація, довіра, відкритість, легкість, періодичність, трансформація, професійність, лікування;*

слово-стимул «робота», жінка, 24 роки, асоціації: *втома, тривожність, графік, обов'язки, гроші, роздратування, час, нудьга, монотонно, колектив;*

слово-стимул «родина», жінка, 63 років, асоціації: *дружба, довіра, повага, розуміння, допомога, злість, терпимість, любов, об'їми, спільне проживання;*

слово-стимул «рутина», жінка, 54 роки, асоціації: *будинок, подвір'я, сад, квіти, крамниця, закупи, вишивання, діти, книги, спілкування;*

слово-стимул «сніг», жінка, 52 роки, асоціації: *прикраса, добро, краса, настрої, прохолода, чудеса, вода, зима, настрої, новий рік;*

слово-стимул «спорт», дівчина, 13 років, асоціації: *футбол, хокей, баскетбол, форма, шкарпетки, шнурки, кросівки, бутси, м'яч, гра;*

слово-стимул «хліб», чоловік, 52 роки, асоціації: *врожай, поле, зерно, традиція, тісто, запах, масло, сіль, піч, дріжджі.*

2 особи): слово-стимул «дерево», жінка, 36 років, асоціації: *вітер, дощ, коріння, крапля, гниль, лінь, ліс сосновий, білочка, осінь, велика крона,; старість, зрілість, життя;* чоловік, 38 років, асоціації: *листок, гілка, коріння, стовбур, білка, плід, яблуко, жолудь, небо, сонце, зав'язь, дім, дупло;*

слово-стимул «імміграція», жінка, 36 років, асоціації: *дощ, вітер, море бурхливе, веселка, сонце, перспектива, безнадійність, очікування, надійність, нове, книжка, освіта, зошит, ручка, сім'я;* жінка, 45 років, асоціації: *перспектива, дім, чужа країна, навчання, подорож, люди, страх, інтерес, комунікація, знайомства;*

слово-стимул «навчання», жінка, 44 роки, асоціації: *школа, учень, урок, інститут, академія, студент, наука, знання, розум, освіта;* чоловік, 20 років, асоціації: *університет, книги, одногрупники, медицина, пари, заліки, канікули, конспекти, лекції, аудиторія;*

слово-стимул «Україна», жінка, 52 роки, асоціації: *мрія, земля, пшениця, дивовижність, терплячість, краса, майбутнє, родина, батьківщина, щастя;* жінка, 30 років, асоціації:

рідний край, поле, сонце, небо, калина, Ротару, сало, борщ, люди, душа.

3 особи): слово-стимул «опора», чоловік, 38 років: *плече, фундамент, родина, стабільність, стійкість, друг;* жінка, 33 роки, асоціації: *міст, каркас, арматура, стрижень, стіна, ноги, земля, родина, заземлення, стійкість;* жінка, 38 років, асоціації: *міст, річка, прірва, мама, сім'я, дитинка, гроші, робота, дорога, ліс, велосипед, кіт;*

слово-стимул «радість», чоловік, 46 років, асоціації: *поїздка, відпочинок, робота, прогулянки, рибалка, велосипед, шоколад, рибалка, турбота, діти;* чоловік, 65 років, асоціації: *щастя, посмішка, дівчата, діти, сім'я, безмежне, щире, красиве, благородне, любов;* жінка, 44 роки, асоціації: *щастя, здоров'я, відпустка, активний відпочинок, здорові діти, комфорт в сім'ї, успішна робота, сонце на небі, безхмарне небо, без обстрілів.*

8 осіб): слово-стимул «любов», хлопчик, 8 років, асоціації: *ніжність, добро, коханий, любити, сім'я, щастя, увага, вірність, гідність, сильна;* чоловіки, 25 років, асоціації: *пристрасть (2), прив'язаність, романтика, тяготіння, симпатія, кохання, серце, вогонь, взаємність, подорож, взаємовідносини, розуміння, байдужість, злість, сварки, відповідальність, ніжність, терпіння, інтимність;* дівчинка, 7 років, асоціації: *романтика, весілля, міцність, розуміння, ласкавість, милість, щедрість, доброта, повага, серце;* дівчина, 17 років, асоціації: *ніжність, сім'я, романтика, стосунки, добро, тепло, зустріч, вірність, гармонія, роман;* жінка, 35 років, асоціації: *серце, взаємоповага, розуміння, ціле, червоне, пристрасть, рожеве, погляд, романтика, квіти;* жінка, 41 рік, асоціації: *романтика, затишок, добро, милість, ніжність, вірність, лебеді, обручки, об'їми, плед;* жінка, 45 років, асоціації: *щастя, діти, чоловік, сім'я, благополуччя, дім, тепло, затишок, ніжність, піклування.*

слово-стимул «море», жінка, 29 років, асоціації: *галька, чебурек, тато, мама, атракціони, каблучка, морозиво, ялинки, серпантин, чурчела;* жінка, 43 роки, асоціації: *свіжість, повітря, краса, любов, радість, терпіння, плавати, легкість, рожеве, туга;*

жінка, 49 років, асоціації: *відпочинок, сонце, бірюза, спека, вино, релакс, риби, серфінг, родина, пісок*; чоловік, 29 років, асоціації: *пляж, пісок, сонце, берег, морозиво, відпочинок, солоня вода, мушлі, парасолька, музика*; чоловік, 39 років, асоціації: *пляж, парасолька, шезлонг, купальник, вітер, хвиля, скеля, пісок, сонце, спека*; чоловік, 45 років, асоціації: *відпочинок, вечеря, дівчата, дорога, гарний відпочинок, рибалка, яхта, сонце, засмага, віскі*; чоловік, 55 років, асоціації: *сонце, яхта, дівчата, шампанське, краби, криветки, лангусти, омари, просеко*; чоловік, 60 років, асоціації: *яхта, сонце, свіже повітря, морський бриз, свіже пиво, лежачок, таранька, чудова компанія, чудова вечеря, чудовий настрій*;

слово-стимул «телефон», чоловік, 23 роки, асоціації: *зв'язок, ютуб, робота, інтернет, айфон, камера, карточка, сучасність, життя, спілкування*; чоловік, 25 років, асоціації: *зв'язок, грати, фото, спогади, зарядка, павер, смс, номер, відстань, навігатор*; чоловік, 26 років, асоціації: *робота, пошта, спілкування, зв'язок, інтернет, родина, відео, відпочинок, номер, година*; дівчина, 19 років, асоціації: *зв'язок, дзвінок, айфон, номер, смс, інстаграм, фото, гаджет, контакти, екран*; дівчата, 22 роки, асоціації: *онлайн, інтернет (2), провід, дзвінок, розмова, компанія, магазин, павербанк, новини, галерея, зв'язок, робота, відпочинок, чоловік, спілкування, соціальні мережі, зарядка, чохол, пам'ять*; жінка, 23 роки, асоціації: *сенсер, навчання, чат, зарядка, будильник, навушники, голосові, відео, новини, тривога*; жінка, 28 років, асоціації: *годинник, робота, син, мама, камера, фоточки, спілкування, будильник, музика, мережа*;

слово-стимул «зірка», чоловіки, 24 роки, асоціації: *золото, промінь, сонце, карамболь, небо, знаменитість, родич, що загинув, гроші, успіх, імбир, здійснення бажань, зірковий пил, сьйво, Галактика, сузір'я, верхівка ялинки, вечірнє небо, літо, спостерігати*; чоловік, 26 років, асоціації: *зіркова хвороба, діамант, сьйво, захід сонця, загадувати бажання, мільйон, космос, Сонце, свобода, простір*; дівчина, 21 рік, асоціації: *Галактика, астрономія, майбутнє, передбачення, шлях, час, мрії, спостерігати, Велика та Мала Ведмедиці, Ківи*; дівчата, 22

роки, асоціації: *перемога, орден, нагорода, золото, бал, швидкий сніданок, важке завдання, супутник, орбіта, холод (2), світло (2), падати, кути, п'ятикутник, небо (3), космос (3), ніч, вечір, Місяць, знаменитість, Рай, Бог, сонячна система, мрія, Біблія, янгол, сцена, людина, дитина, Венера, система, шар, Всесвіт, Центавр*;

слово-стимул «сон», чоловік, 50 років, асоціації: *тиша, спокій, дрімота, відпочинок, подушка, лежати, ніч, комфорт, режим*; чоловік, 67 років, асоціації: *постіль, ніжність, відпочинок, асоціації, відновлення, зірки, передбачення, очікування, мрії, стани*; жінка, 23 роки, асоціації: *втома, відпочинок, відновлення, переключення, реінкарнація, спокій, сновидіння, відключитися повністю, сили, молодість*; жінка, 26 років, асоціації: *спати, ніч, зірки, луна, собака, вулиця, сніг, білі, квіти, кіно*; жінки, 44 роки, асоціації: *мріяти, нічне небо, затишок, ранковий світанок, пам'ять, ліжко, покривало, сновидіння, тепло, повільний час, мрія, тиша, комфорт, ковдра, темрява, безпека, релаксація, забуття, спокій, ранок*; жінка, 50 років, асоціації: *ніч, тиша, відпочинок, тепло, дім, ліжко, затишок, темрява, страх*; жінка, 55 років, асоціації: *спокій, впевненість, відпочинок, перезавантаження, спокійний час, підготовка до робочого дня, розслаблення, тиша, темрява, солодкий сон*.

10 осіб): слово-стимул «шафа», чоловік, 21 рік, асоціації: *календар, друг, дерево, вішак, переклада, порядок, дзеркало, полиця, шухляда, секрет*; чоловік, 22 роки, асоціації: *одяг, книги, іграшки, вішак, сорочка, спідниця, міль, меблевий, антресоль*; чоловік, 23 роки, асоціації: *Нарнія, кімната, взуття, рюкзак, капелюх, чистота, футляр, саше, стілець, краса, хлопцев, 18 років, асоціації: одяг, висока, компактність, місткість, шухляда, рубанок, дерево, друг, календар*; чоловік, 20 років, асоціації: *купе, зелена, стелаж, одяг, куртка, сукня, спальня, дерево, аромадифузор, двері, дівчата, 19 років, асоціації: речі, порядок, батьки, взуття, переклада, вішак (2), праска, гладильна дошка, секрет, книги (2), дерево, зошити (2), дитинство, шухляди, ремені, твердість, подушки, платниця, сукня, прямокутник, дерев'яна, біла, светр, приправа,*

іграшки, спальня; дівчина, 20 років, асоціації: дуб, кімната, темрява, вішак, мило, батьки, прибирання, клоун, страх, речі; дівчина, 22 роки, асоціації: полиця, дерево, вішак, перекладина, одяг, шухляда, ручка, кімната, взуття, речі.

Враховуючи велику кількість учасників відповідей на наступні слова-стимули, подаємо опис асоціацій у варіації десятків років +.

17 осіб): слово-стимул «дім», жінки, 30 +, асоціації: *затишок (5), сім'я (4), тепло (4), батьки (3), вогнище (2), житло, відпочинок (2), добро, чоловік, діти (3), безпека (2), рідні стіни, подвір'я, моє, комфорт (2), любов (2), радість, злагода, розуміння, захист, коріння, тиша, релакс, енергія, краса, сон, агрофітнес, рідня, їжа; жінки, 40 +, асоціації: затишок (4), тепло (3), комфорт (2), безпека (2), смачно, красиво, весело, достаток, спокій (2), радість, щастя (2), кохана, собака, діти (2), гості, квартира, будинок, сім'я, будівля, житло, родина (2), дах (2), батьки (3), місто, захист, відпочинок; побут; країна, родина, сміх, чистота, собака, випічка; жінки, 50 +, асоціації: ніч, тиша, відпочинок, тепло (2), дім, ліжко, затишок (2), темрява, страх, кров, сім'я, спокій, відокремленість, хобі, смак їжі, свічки, улюблені свята, сімейні традиції; жінки, 60 +, асоціації: очікування, затишок (2), тварини, тепло (2), смачно, краса, емоції, двір, тяжка праця, глінтвейн, сім'я, побут, діти, комфорт, щастя, будинок, світло, злагода; чоловік, 35 років, асоціації: сім'я, собака, затишок, світло, сон, холодильник, тепло, комфорт, ліжко, життя; чоловік, 53 роки, асоціації: сім'я, надійність, міцність, краса, комфорт, тепло, прохолода, затишок, природа, опора.*

19 осіб): слово-стимул «дитина», жінки, 20 +, асоціації: *опіка, обов'язок, проблема, погані вчинки, турбота (7), час, дитячий відділ, школа, садок, плач (5), кохання (5), ласка, тепло (2), доця, син, ім'я, радість (5), мама (2), тато (2), родина (2), спокій (2), відповідальність (2), цінність, майбутнє, рід, знання, виховання, клопіт, брат, підтримка, захист, гроші (3), щастя (2), не на часі, памперси, відпочинок, хлопчик, бокс, коляска, обійми, пустушка, прогулянка, ліжко, сміх (3), соплі, підгузок, переноска, ласка, безсонні ночі, завжди мам, сім'я, найдорожче, життя, веселощі, прогулянки,*

свято, цирк, мильні кульки, подарунки, позитив, сльози (2), вздуття, посмішка, гоїдалка, колиска, перший зуб, родина, діти, увага, квіти; жінка, 37 років, асоціації: кохання, щастя, сльози, обійми, поцілунки, спорідненість, милота, вседозволеність, безладдя, прощення; чоловіки, 20 +, асоціації: сім'я, майбутнє, поведінка, догляд, недосипання, розлучення, аліменти, шапка, молочні зуби, великі очі, крик, безладдя, майбутнє, син, нагляд, відповідальність, годувати, догляд, дочка, підгузок, щастя (4), сонце, чорний колір, вбивство, страх, іграшки (2), піклування, сміх (2), радість (4), мультики, спокій, сльози (2), маленька, турбота (2), дитячий майданчик, молоко, обов'язок, розваги, гордість, сенс, любов (2), підтримка, родина, почуття, веселощі, проблеми, поїздки, безупинність, безтурботність; чоловіки, 30 +, асоціації: безсоння, складнощі, бідність, проблеми, веселощі, страх, хвороба, щастя, радість, кохання, витрати, любов, дорого, весело, тепло, родина, обійми, надійно, назавжди, плач.

Етап 8. Аналіз асоціативних полів. Цей етап вимагає від студентів не тільки технічних навичок аналізу, але й психолінгвістичної компетентності, здатності до інтерпретації та розуміння глибинних механізмів асоціації. Викладач організовує цей етап як навчальне дослідження, де студенти виокремлюють ядро та периферію асоціативного поля, починають напрями асоціації, виявляють домінуючі почуття і змістові компоненти.

Необхідно пояснити здобувачам вищої освіти, що слова-реакції демонструють емоційні процеси – специфічні форми психічного відображення суб'єктивного ставлення людини до предметів або явищ у такому вигляді переживання приємного чи неприємного. Цей процес є формами переживання людиною свого ставлення до дійсності, формами прояву (актуалізації) емоцій, органічно пов'язаних між собою, але за своїм змістом і формою переживання вони не тотожні. О. Кровицька (2009, с. 112), зазначає, що напрями асоціації та поява реакцій виявляються вже в ядрі асоціативного поля, продовжуються на його периферії, утворюючи структуру асоціативного поля, і можуть розглядатися як його

розгалуження. Студентам пояснюється, що ядро асоціативного поля формують найбільш частотні, стереотипні реакції, які відображають колективне несвідоме, культурні коди, спільний досвід соціуму. Периферія ж містить рідкісні, індивідуальні асоціації, що розкривають особистісні змісти, унікальний досвід конкретних респондентів.

Виправданим є використання методу case-study: викладач пропонує студентам конкретні асоціативні поля (наприклад, на стимулі «перемога», «Україна», «війна») й організовує їх аналіз у малих групах. Студенти виявляють домінуючі напрями асоціації: для стимулу «перемога» характерні асоціації з військовою тематикою (ЗСУ, ППО), емоційним станом (свобода, вдача), перспективою (майбутнє, успіх), що відображає актуальний соціально-політичний контекст українського суспільства в умовах війни.

Етап 9. Інтерпретація психолінгвістичних та емоційних показників. Дев'ятий етап спрямований на формування у студентів глибокого розуміння зв'язку між мовленнєвими реакціями та психологічними процесами особистості. Викладач пояснює, як слова-реакції, пов'язані з емоційними процесами, індивідуальним досвідом, освітою, соціально-історичним контекстом та впливом масової комунікації. Важливо організувати навчальну діяльність таким чином, щоб студенти навчилися бачити окремими словами цілісну картину психічного стану людини. Наприклад, аналізуючи асоціації на стимул «робота» (втома, тривожність, графік, обов'язки, гроші, роздратування, час, нудьга, монотонно, колектив), студенти мають помітити домінування негативних емоційних конотацій, що може свідчити про професійне вигорання, незадоволеність респондентів своєю діяльністю, відчуття самореалізації в професійній сфері.

Індивідуальний досвід суттєво відображає характер асоціацій. Так, для респондента віком 67 років стимул «перемога» викликає акції «ЗСУ, Дніпро-1, ППО, дохла русня», що відображає його емоційну залученість до подій війни, можливо, особистий досвід втрати або активну громадянську позицію. Водночас для молодшої вікової категорії цей же стимул може викликати більш абстрактні або спортивні асоціації.

Студентам необхідно пояснити роль освіти у формуванні асоціативних зв'язків: чим вищий освітній рівень респондента, тим більш різноманітним і семантично багатим є його асоціативне поле. Соціально-історичний контекст також залишає свій відбиток: в умовах війни стимули «життя», «радість», «майбутнє» набувають специфічних конотацій, пов'язаних із виживанням, безпекою, перемогою. Вплив масової комунікації проявляється в стереотипізації асоціацій: певні слова-реакції стають масовими під впливом медіа, що викладач має результат при інтерпретації результатів.

Етап 10. Кількісний і якісний мовленнєвий аналіз. Десятий етап є важливим для формування у студентів розуміння діагностичного потенціалу асоціативного експерименту. Викладач демонструє, як через обчислення коефіцієнтів лексичної різноманітності з відрахованих частин мови можна використовувати аналіз вербального інтелекту та виявляти можливості психолінгвістичних відхилень.

Особливо важливо пояснити студентам, що необхідно звертати увагу на коефіцієнт лексичної різноманітності, враховуючи частини мови. Наприклад, завдяки використанню цього коефіцієнта в мовленні людини можна виявити психопатологію, зокрема шизофренію або хворобливість до неї. Словникова різноманітність також впливає на особливості вербального інтелекту: чим більше різних слів використовує респондент, чим менше повторів і стереотипів реакцій, тим вищий рівень розвитку його мовленнєво-мисленнєвої діяльності.

Викладач організовує практичну роботу студентів із зарахуванням різних показників; так студенти вчать підраховувати різні частини мови в асоціативних реакціях респондента. Якщо слово-стимул – іменник, то й слова-реакції в нормі мають бути переважно іменниками. Залежно від поданої лексеми для проведення експерименту, це можна показати на стійку життєву позицію людини. Використання іменників у множині може бути ознакою інфекції до узагальнення або бачення процесів як різноманітних. Наприклад, слово «стани» у множині може свідчити не тільки про багатогранність емоцій, а й про частину їх

зміни, що є ознакою емоційної нестабільності (якщо людина часто переживає різні емоції, її внутрішній стан може коливатися). Іноді лексеми у множині можуть вказувати на потребу в парі або присутності.

Етап 11. Навчальна рефлексія та узагальнення результатів. На цьому етапі фокус уваги припадає на обговорення зі студентами отриманих даних, формування практичних умінь аналізу асоціативного експерименту та усвідомлення його дидактичного потенціалу в курсі «Психолінгвістика».

Зокрема, аналіз отриманих результатів проведеного зі студентами асоціативного експерименту довів, що характер асоціацій залежить від статі, віку, рівня розуміння тексту. Крім цього, протягом дослідної роботи увага була привернена до таких аспектів:

1. Якщо слово-стимул – іменник, то і слова-реакції мають бути іменником. Залежно від поданої лексеми для проведення експерименту, це може вказувати на стійку життєву позицію людини. Використання її у множині може бути ознакою схильності до узагальнень або бачення процесів як різноманітних. Наприклад, слово «стани» в множині може свідчити не лише про багатогранність емоцій, а й про часті їх зміни, а це ознака емоційної нестабільності (коли людина часто переживає різні емоції, її внутрішній стан може коливатися). Іноді лексеми у множині можуть вказувати: на потребу в парі або присутності когось поряд; пошук варіантів вирішення проблеми тощо.

2. Слово-реакція, виражена прикметником, є ознакою того, що людина легко піддається впливу зі сторони.

3. За умови, що слово-реакція дієслово або дієслівні форми, теж маємо ряд варіантів, які необхідно враховувати, наприклад: динаміку подій у житті людини, високу емоційну напруженість, нестабільний емоційний стан. Коефіцієнт дієслівності ще вважають коефіцієнтом агресивності.

Інші частини мови також вносять свій відбиток у розуміння психолінгвістичного стану людини. Крім слів-реакцій, ми виявили і описові асоціації, які виражені переважно словосполученнями. Наприклад, вживання

словосполучень може вказувати на несамостійність людини, на невпевненість у собі, що вона не живе своїм життям.

Перспективами подальшої роботи студентів можуть бути дослідження слів-реакцій на слова-стимули інших частин мови і на основі асоціативних експериментів – прагнення навчити здобувачів вищої освіти укладати асоціативні словники.

Висновки. У статті обґрунтовано доцільність використання вільного асоціативного експерименту як одного з базових експериментальних методів у курсі «Психолінгвістика» та доведено його високий дидактичний потенціал в умовах очного й онлайн-навчання. На основі теоретичних положень психолінгвістики та узагальнення емпіричного матеріалу виокремлено алгоритм навчання здобувачів вищої освіти опановувати навички проведення асоціативного експерименту.

Запропонований алгоритм охоплює послідовні етапи: теоретичну підготовку студентів; формулювання мети й завдань експерименту; добір слів-стимулів і вибірки учасників; інструктаж та організацію вільного асоціативного експерименту; фіксацію результатів; аналіз асоціативних полів; інтерпретацію психолінгвістичних і емоційних показників; кількісний і якісний мовленнєвий аналіз, зокрема з урахуванням коефіцієнта лексичної різноманітності; узагальнення та навчальну рефлексію. Реалізація цього алгоритму сприяє формуванню у студентів практичних умінь працювати з асоціативними даними, інтерпретувати структуру асоціативного поля та пов'язувати мовленнєві реакції з когнітивними й емоційними процесами.

Перспективи подальших досліджень убачаємо у розробленні стандартизованих інструкцій для проведення вільного асоціативного експерименту в онлайн-форматі, поглибленні кількісних методів аналізу асоціативних даних (зокрема факторного та кореляційного аналізу), а також у зіставленні асоціативних полів різних соціальних, вікових і професійних груп з метою уточнення психолінгвістичних моделей ментального лексикону.

Література

- Бутенко Н. П. Словник асоціативних норм української мови. Львів : Вища школа, 1979. 346 с.
- Гордієнко-Митрофанова І. В. Характеристика асоціативного поля стимулу «грайливість». *Психолінгвістика*: зб. наук. праць ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди». Переяслав-Хмельницький: «Видавництво КСВ», 2014. Вип. 16. 370 с. С. 58–69.
- Етимологічний словник української мови. В семи томах: Т 1 А-Г. Київ : Наукова думка, 1982. 631 с.
- Кровицька О. Елементи народного світосприйняття в матеріалах асоціативного словника. *Рідне слово в етнокультурному вимірі*. Матеріали Другої Міжнародної науково-практичної конференції / Упор. М. Федурко, В. Котович, Г. Філь, Дрогобич: Посвіт, 2009. 456 с. С. 120–124.
- Куранова С. І. Методи психолінгвістичних досліджень. Основи психолінгвістики: навч. посіб. : [для студентів ВНЗ] / С. І. Куранова; [М-во освіти і науки, молоді та спорту України]. Київ, 2012. С. 33–102.
- Мартінек С. Український асоціативний словник. У двох томах. Т. 1 : Від стимулу до реакції. Т.2 : Від реакції до стимулу. Львів : Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2007. 344 с.
- Марфіна Ж. Мовна асоціація як поняття психолінгвістики та лінгвостилістики. *Вісник Львівського університету. Серія філологічна*. Вип. 34. Ч. 2. Львів, 2004. С. 366–372.
- Семенуха О. І. Психосемантика : тенденції та перспективи дослідження індивідуальної свідомості. *Психологічні перспективи* / Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки ; [редкол.: Л. Засєкіна (голов. ред.) та ін.]. Луцьк, 2010. Вип. 15. С. 191–197.
- Словник української мови / за редкол. І. К. Білодіда та ін. Київ : Наукова думка, 1970. Том 1: А-В. 827 с.
- Miller G. A. The organization of lexical memory: Are word associations sufficient? *The Pathology of Memory*. New York etc., 1969. P. 223–236.
- Tsuji Hei. Construction of Short form of Five Factor Personality Questionnaire / Yutaka Fujishima, Naoko Yamada, Heijiro Tsuji. *The Japanese Journal of Personality*. 2005. Vol. 13. № 2. P. 231–241.

References

- Bilodid, I. K. (Ed.). (1970). *Dictionary of the Ukrainian language*. Kyiv : Naukova Dumka. (Vol. 1: A–V). (ukr)
- Butenko, N. P. (1979). *Dictionary of associative norms of the Ukrainian language*. Lviv : Vyscha Shkola. (ukr)
- Etymological dictionary of the Ukrainian language* (1982). Kyiv : Naukova Dumka. (Vol. 1: A–H). (ukr)
- Hordiienko-Mytrafanova, I. V. (2014). Characteristics of the associative field of the stimulus “playfulness”. In *Psycholinguistics*. Pereiaslav-Khmelnytskyi : KSV Publishing House. Vol. 16, 58–69 (ukr)
- Krovytska, O. (2009). Elements of folk worldview in the materials of an associative dictionary. In M. Fedurko, V. Kotovych, & H. Fil (Eds.), *The native word in the ethnocultural dimension: Proceedings of the Second International Scientific and Practical Conference*. Drohobych : Posvit. 120–124 (ukr)
- Kuranova, S. I. (2012). Methods of psycholinguistic research. In *Fundamentals of psycholinguistics: A textbook for university students*. Kyiv. 33–102 (ukr)
- Marfina, Zh. (2004). Linguistic association as a concept of psycholinguistics and linguostylistics. *Bulletin of Lviv University. Philological Series*, 34(2), 366–372 (ukr)
- Martinek, S. (2007). *Ukrainian associative dictionary* (Vol. 1: From stimulus to response; Vol. 2: From response to stimulus). Lviv : Ivan Franko National University of Lviv Publishing Center (ukr)
- Miller, G. A. (1969). The organization of lexical memory: Are word associations sufficient? In *The pathology of memory* New York : Academic Press. 223–236 (eng)
- Semenukha, O. I. (2010). Psychosemantics: Trends and prospects for the study of individual consciousness. *Psychological Perspectives*, 15, Lutsk : Lesya Ukrainka Volyn National University. 191–197. (ukr)

Tsuji, H., Fujishima, Y., & Yamada, N. (2005). Construction of a short form of the Five Factor Personality Questionnaire. *The Japanese Journal of Personality*, 13(2), 231–241 (eng)

FREE ASSOCIATIVE EXPERIMENT IN THE TEACHING PRACTICE OF THE COURSE “PSYCHOLINGUISTICS”

Tetiana Krasheninnikova, Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Head of the Department of Intercultural Communication and Social and Humanitarian Disciplines, Dnipro Humanitarian University, Dnipro, Ukraine, e-mail : tanya.and.dnepr@ukr.net

Nataliia Rukolianska, Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Head of the Department of Social and Humanitarian Disciplines and Language Training, Khortytsia National Academy, Zaporizhzhia, Ukraine, e-mail : n.rukolianska@gmail.com

Dmytro Zavalov, Senior Lecturer at the Department of Psychology, Dnipro Academy of Continuing Education, Dnipro, Ukraine, e-mail : dmitrilab97@gmail.com

The scientific and methodological article focuses on approaches to teaching students the theoretical foundations and practical skills required to administer a free association test as part of the Psycholinguistics course. The study employed empirical and experimental research methods, the semantic differential technique, the method of controlled associations, and descriptive data analysis.

Together with students, we involved 124 participants of different age groups to take part in the free association test. The general procedure was as follows: participants were asked to choose stimulus words from a closed list and then name the first words (response words) that came to mind and were associated with those stimuli. In this type of test, the number of associations was limited, but no restrictions were imposed on the part of speech or syntactic structure of the responses.

Analysis of the results showed that the nature of associations depends on gender, age, and the participants' level of text comprehension. The findings made it possible to assess the degree of originality and unconventionality of individual thinking. Each person's associative field is unique, both in the composition of its elements and in the strength of the connections among them. The responses also varied depending on situational factors. Education, life experience, exposure to historical events, and the influence of mass media all have a significant impact on a person's mental lexicon. Processing the responses made it possible to identify the participants' psychological state at the moment of testing.

The paper presents the sequence of procedures and provides a concise description of the results along with prospects for further research: the use of the free association test can support the development of associative norm dictionaries and is also valuable for advancing both theoretical and practical approaches to foreign language teaching.

Keywords: psycholinguistics, free association test, stimulus word, response word, associative field.

Авторський внесок кожного із співавторів: Крашеніннікова Т.В. – 34 %, Руколянська Н.В. – 33%, Зав'ялов Д.І. – 33%.

Стаття надійшла до редакції / Received 27.09.2025

Прийнята до друку / Accepted 27.10.2025

Опублікована / Published 28.12.2025

Унікальність тексту 97 % («StrikePlagiarism» ID 332970994)

© Крашеніннікова Тетяна Валеріївна, Руколянська Наталія Василівна,

Зав'ялов Дмитро Ігорович, 2025

Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0